

УДК 343.32

DOI: 10.31733/17-03-2023-314-316

Ольга КРИШЕВИЧ

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ДЕРЖАВНА ЗРАДА: ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ З КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Конституцією України передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної й інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17) [1]. В умовах російської збройної агресії значного збільшення зазнали кримінальні провадження щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки і державну зраду одне з найбільш небезпечних діянь. Законом від 3 березня 2022 р. № 2113-ІХ, який набрав чинності 7 березня 2022 р. внесені зміни до ст. 111 КК, що полягають: із частини 1 слова «в умовах воєнного стану або» виключені; водночас сформульована нова частина 2, в якій визначено склад злочину з кваліфікуючою ознакою «Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану» [3]. Оскільки закон про кримінальну відповідальність, що посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної дії в часі (ч. 2 ст. 5 КК), то державна зрада у будь-якій її формі, вчинена особою в період з 24 лютого по 6 березня 2022 р. включно, має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 111 КК, але шпигунство у формі передачі іноземній державі відомостей, які становлять державну таємницю або у формі надання іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти України було триваючим в період з 24 лютого по 6 березня 2022 р. і після цього, то кваліфікується водночас за ч. 1 ст. 111 КК і за ч. 2 ст. 111 КК [2]. Суб'єктами злочину згідно ст. 111 КК виступають тільки громадяни України незалежно від їх місця вчинення злочинів. Положення частин 1 і 2 ст. 111 КК («Державна зрада») конкурують з положеннями частин 1–8 ст. 111-1 КК («Колабораційна діяльність»), оскільки Закон, який змінив редакцію ст. 111 КК, хоча і був прийнятий пізніше, але набрав чинності раніше, ніж закон, яким КК було доповнено статтею 111-1 КК [3]. Хоча закони регулюють одне питання, а злочин, передбачений ст. 111-1 КК, є менш тяжким, то відповідно до ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК, застосуванню підлягає більш новий закон, тобто ст. 111-1 КК [1, 3].

Згідно ст. 111 Кримінального кодексу України державна зрада – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [2]. Державна зрада – умисно вчинене діяння громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, яке може полягати в трьох формах: 1) перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [7]. Перша форма державної зради була сформульована так: «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту», але згідно зі змінами, які вніс законодавець, вказівка на умову воєнного стану перенесено в ч. 2 ст. 111 КК України, тобто законодавець сформулював кваліфікований склад злочину [2].

З лютого в Україні введено воєнний стан, тому будь-яке діяння, що є формою державної зради, буде інкримінуватися з урахуванням відповідної кваліфікуючої ознаки. В умовах воєнного стану безумовним є дотримання принципів законності, патріотизму, політичної неупередженості у проходженні державної служби, оскільки це є обов'язком державного службовця. Згідно Закону України «Про державну службу» державний службовець публічно складає Присягу державного службовця щодо служіння Українському народові, дотримання Конституції та законів України, охорони прав, свобод і законних

інтересів людини і громадянина, честі держави [5]. Винний підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк 15 років або довічному позбавленню волі з конфіскацією майна, якщо державна зрада вчинена під час дії воєнного стану. Криміналізація колабораційної діяльності є посилення кримінальної відповідальності щодо осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки на території України під час дії воєнного стану. При кваліфікації дій за частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України достатньо лише факту добровільного зайняття громадянином України однієї із посад. Якщо крім зайняття відповідної посади особа здійснює також певну діяльність (наприклад, допомога створити незаконні органи влади агресору), то за наявності інших обов'язкових ознак складу злочину дії особи можуть утворювати державну зраду в такій її формі, як надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Таким чином, громадяни України, які зайняли одну з посад у незаконних органах влади, правоохоронних або судових органах на окупованих територіях та почали здійснювати функції, визначені посадою, можуть бути притягнуті до відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень: за державну зраду (діяльність може становити одну з форм державної зради) та колабораційну діяльність (зайняли певну посаду в незаконних органах влади). Державна зрада у формі переходу на бік ворогу є особливо тяжким злочином, крім позбавлення волі, тягне конфіскацію майна. Таким чином, колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть кваліфікуватися, як випадки державної зради. Суб'єкт злочина державна зрада – громадянин України, а колабораційна діяльність – не обов'язково по всім частинам повинен бути громадянин України.

Державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора. Державну зраду чітко вказані в ст. 111 КК: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Щодо ч. 6 ст. 111-1 КК передбачено, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради. Для кваліфікації державної зради потрібно встановити сам факт переходу на бік ворога або надання допомоги, що вказує на спрямованість заподіяння шкоди, а в ст. 111-1 КК України прояви діяльності, що виходять за межі названих форм державної зради. Крім цього, у ст. 111 КК України має бути спрямованість на заподіяння шкоди – це прямий умисел та мета, а в ст. 111-1 така спрямованість може бути й відсутня, тому умисел може бути і непрямим. Хотілось зазначити, що науково-практичні коментарі видані до 2022 року до ст. 111 КК України кваліфікують [7], що перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту передбачає перехід до ворога через лінію фронту, вступ на службу до ворожої армії або участь у бойових діях на боці ворога і перехід на територію ворога або в розташування його військ. Але з березня 2022 року в Кримінальному Кодексі відповідальність за добровільну участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровільних формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, настає за ч.7 ст.111-1. Як ми бачимо між ст. 111 та 111-1 КК України виникла конкуренція, але на законодавчому рівні відсутні ознаки за якими необхідно відмежувати один склад злочину від іншого. Крім того, необхідно звернути увагу на період вчинення діяння – до окупації території (державна зрада) або після окупації (колабораціонізм).

Зміни в ч. 4 ст. 86 КК передбачено, що особи, визнані винними у вчиненні державної зради, вирок стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а вирок стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання [3]. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 цього Кодексу [3]. Хотілося зазначити щодо цього питання, яке вирішене у п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні»: амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за злочини проти основ

національної безпеки України (злочин, передбачений статтею 111 КК, є саме таким злочином) [6]. Але, відповідно до п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні» амністія щодо осіб, визнаних винними у вчиненні державної зради, взагалі не може бути застосована; проте, згідно з внесеними поправками ч. 4 ст. 86 КК – такі особи не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання (а можуть бути звільнені від покарання лише після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК) [6]. Таким чином, ч. 4 ст. 86 КК виступає, як спеціальна норма: особи, засуджені за статтею 111 КК, – не можуть бути звільнені законом про амністію від відбування покарання повністю, а особи, засуджені за решту злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 109–110-2, 111-1, 112, 114, 114-2 КК, – не можуть бути звільнені законом про амністію від відбування покарання взагалі [8].

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>.

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text1>.

5. Про державну службу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2016, № 4, ст. 43.

6. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 01.10.1996 р. № 392/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Азаров Д. С., Гришук В. К., Савченко А. В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (2-ге вид., перероб. і доп.). К.: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. URL: https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html?fbclid=IwAR1OdRdy4vb_VzC2Iff4asiHWciAln9UILEoM4vhxNdHc0_cd6OCNmVRtp_4.

УДК 343.85

DOI: 10.31733/17-03-2023-316-318

Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕФЕКТИВНІСТЬ»

Ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій є обов'язковим елементом існування та доцільності функціонування в правовому полі будь-якої організації, яка має за ціль захист прав і свобод людини та громадянина. Разом із тим, останнім часом підвищується увага наукової спільноти щодо дослідження суб'єктів кримінологічної діяльності.

Як зазначає Л. Чернявська неурядові організації, що діють в Україні, безпосередньо виконують функцію забезпечення демократичного характеру політичних відносин: діалогу між урядом і громадянським суспільством. Однією з основних цілей їхньої діяльності є розробка і впровадження технологій і практик участі громадян у прийнятті рішень, громадської експертизи і громадського контролю за діяльністю політиків. Ці заходи неурядові організації демонструють надзвичайну важливість питання удосконалення і розширення сфери комунікації громадян з державними органами влади, адже стосунки і взаємовплив громадянського суспільства і держави є визначальними у забезпеченні демократичного розвитку країни [1].

Таким чином, одним із основних напрямів діяльності неурядових організацій є сфера захисту прав людини, загалом, та кримінологічна діяльності, зокрема.